

Dr Natalia Maria Ruman

AXIOLOGY IN STUDENT EDUCATION

Aksjologia w edukacji ucznia

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7127-7651> E-mail: nruman@interia.pl

DOI: <https://doi.org/10.62266/PK.1898-3685.2024.35.13>

Wstęp

Stawiane na samym początku pytanie kim jest człowiek, obrazuje złożoność sytuacji i trudność wielu problemów. Dwupodział człowieka jest platoński. Taki podział utrwalił się za św. Augustynem w myśleniu i w kulturze, zwłaszcza przez hylemorfizm Arystotelesa i św. Tomasza głoszący, że człowiek jest materią i formą¹. Biblia wymienia wiele innych, istotnych elementów składających się na człowieczeństwo². Dopiero całość tych elementów tworzy osobę ludzką, składa się na to, że człowiek jest istotą niepowtarzalną³. „Godność ludzka” (*dignitas humana, human dignity*) to argumentacja, która sięga czasów starożytnych, a wyraża ją sformułowanie stoików: *homo homini res sacra* (człowiek dla człowieka rzeczą świętą). Chrześcijaństwo nadało godności ludzkiej jeszcze głębszy wymiar, rozwijając teorię człowieka jako *imago Dei* oraz jako partnera zdolnego do dialogu z Bogiem *capa Dei*⁴. Inspirowana Arystotelesem filozofia św. Tomasza określała człowieka jako byt najdoskonalszy w całej naturze⁵. W XX w. następuje renesans myśli tomistycznej w dziełach takich myślicieli, jak: J. Woroniecki, J. Maritain, E. Gilson, S. Swieżawski, M. A. Krąpiec⁶.

Naczelnym zadaniem pedagogiki jest wychowywać człowieka i treść wychowywania zależy od tego, jak się go pojmuje⁷. Dlatego też „nie ma nic ważniejszego dla każdego z nas i nic trudniejszego, jak stać się człowiekiem. W ten sposób zasadnicze zadanie wychowania polega przede wszystkim na pomocy w dynamicznym rozwoju, przez który człowiek kształtuje się, by być człowiekiem”⁸.

Dziecko może doświadczyć samotności, pozostawione samemu sobie, pozbawione dobrego myślenia o sobie, tworzące własny świat. Takie doświadczenie jest naznaczone bezsilnością⁹. Człowiek rozwija się od ukształtowania warstwy biologicznej, tworzącej organizm, następnie psychicznej, która obejmuje całokształt ludzkiej „duszy”, z kolei warstwy społecznej, formułującej wymiar socjalny człowieka, a następnie warstwy kulturowej kształtującej człowieka twórczego i warstwy duchowej lub światopoglądowej – kształtującej odniesienie do wartości religii i moralności¹⁰.

¹ P. Cormier, *Problem osoby*, tłum. M. Majzner, Kolekcja Communio, 2000, nr 3, s. 20.

² K. Koch, *Eschatologia chrześcijańska w krzyżowym ogniu apokaliptyki*, tłum. E. Mendyk, Communio, 2000, nr 4, s. 38.

³ M. A. Krąpiec, *Sens kultury chrześcijańskiej*, Fundacja SERVIRE VERITATI, Lublin 2004, s. 32.

⁴ A. Merdas, *Piękno kształtem jest miłości*, ETHOS, 2003, nr 3-4, s. 63-64.

⁵ A. E. Szołtysek, *Filozofia pedagogiki. Podstawy Edukacji: teoria – metoda – praktyka*, UŚ, Katowice 2003, s. 104-111, 173.

⁶ A. E. Szołtysek, *Filozofia pedagogiki. Podstawy Edukacji: teoria – metoda – praktyka*, „ESSE”, Katowice 2003, s. 104-111, 173.

⁷ J. van der Vloet, *Miejsce religii w wychowaniu – na rzecz religijnego wychowania w szkole*, tłum. M. Żerańska, Communio, 2007, nr 3, s. 33-35.

⁸ J. Maritain, *Od filozofii człowieka do filozofii wychowania*, [w:] *Człowiek – wychowanie – kultura. Wybór tekstów*, F. Adamski (red.), Kraków 1993, s. 61.

⁹ J. Zimny, *Wstęp*, [w:] *Samotność. Odwieczny refren życia*, J. Zimny (red.), Eikon Plus, Katowice 2018, s. 5.

¹⁰ S. Kunowski, *Proces wychowawczego rozwoju człowieka*, [w:] *Być człowiekiem i chrześcijaninem*, B. Bejze (red.), SS. Loretanki, Warszawa 1980, s. 359-436.

1. Hierarchizacja wartości w edukacji

Wartości posiadają egzystencjalny charakter, a to oznacza, iż mają istotne znaczenie w życiu człowieka. Najogólniej decydują o kształcie i jakości naszej egzystencji¹¹. „Wartości – pisze Kazimierz Popielski – wiążą ludzką egzystencję z życiem, aktywizują przebieg relacji międzyludzkich i są przedmiotem odniesienia dla jednostki”¹². Wartości pozwalają jednostce na doświadczanie sensu i znaczenia własnej podmiotowo – osobowej egzystencji.

Wartości stanowią czynnik kształtujący relacje: człowiek – człowiek, człowiek – grupa społeczna, człowiek – środowisko społeczne, współtworzą życie wspólnotowe¹³. Zaakceptowanie naczelnych wartości stanowi podstawowy warunek integracji społecznej, „która za ich pomocą pozwala głębiej wnikać w istotne mechanizmy i tendencje kształtowania się ładu społecznego”¹⁴. Krystyna Ostrowska przyznaje, że wartości odgrywają istotną rolę w życiu każdego człowieka i jego edukacji. W związku z tym myślenie o wartościach i życie według wartości jest swego rodzaju „signum temporis”¹⁵. Podobne stanowisko prezentuje Marian Nowak. Uważa on, że wartości i wartościowanie mają swoje szczególne miejsce i pełnią ważną rolę w pedagogice¹⁶. Zdaniem Mieczysława Łobockiego, przez „wartość” rozumie się na ogół wszystko, co uznane zostaje za ważne i cenne dla jednostki czy społeczeństwa oraz co jest zarazem godne pożądania¹⁷. Ważne wydają się być uwagi proponowane przez Marka Dziewieckiego, który podkreśla, iż oczywista jest potrzeba wychowania ku wartościom¹⁸. Wartość ma zatem związek z pozytywnymi odczuciami i stanowi zazwyczaj cel dążeń ludzkich.

Dokonujące się przemiany występują we wszystkich dziedzinach życia społecznego i indywidualnego. Rozwijająca się moda „na dziś” czy na to co „nowe”, doprowadza często młodych ludzi do rozczarowań i prowadzi w ciemne zaułki bez wyjścia z sytuacji dramatycznej¹⁹. Człowiek żyjący w warunkach zniewolenia umysłu, musi umieć wybierać, krytycznie myśleć, a do tego konieczna jest rewizja założeń współczesnej pedagogiki. Wychowanie szkolne powinno mieć na uwadze wszystkie sfery osobowości ucznia, traktując go integralnie.

Świadome i celowe wychowanie zastąpiono neutralnością światopoglądową, która sprowadza się do sceptycyzmu i relatywizmu, zakładając że człowiek sam wykształci w sobie sferę decydującą o jego planach i wyborach. Dochodzi do paradoksalnej sytuacji, że młody człowiek ma coraz większy wybór, ale też coraz częściej nie wie, jak i po co wybierać. Dlatego ważne jest, aby dążyć ku Prawdzie Absolutnej²⁰. Należy przytoczyć słowa Krystyny Chałas: „Nie ma wychowania bez wartości. Wychowanie bez wartości staje się pustym dzwonem, który nawet mimo silnego rozkołysania nie wyda oczekiwanych dźwięków.

¹¹K. Chałas, *Wychowanie ku wartościom. Elementy teorii i praktyki*, T. 1, Jedność, Lublin-Kielce 2000, s. 29.

¹²K. Popielski, *Wartości i ich znaczenie w życiu ludzi*, [w:] *Wartości-człowiek-sens*, K. Popielski (red.), KUL, Lublin 1996, s. 62.

¹³K. Ryzan, *Wychowanie ku wartościom*, [w:] *Na przelomie stuleci. Naród-Kościół-Państwo w XIX i XX wieku*, P. Piotrowski (red.), KUL, Lublin 1997, s. 555-556.

¹⁴F. J. Lis, *Wartości w kształtowaniu motywacji i organizacji życia społecznego*, KUL, Lublin 1996, s. 181.

¹⁵K. Ostrowska, *W poszukiwaniu wartości*, GWP, Gdańsk 1994, s. 11.

¹⁶M. Nowak, *Znaczenie wartości w procesie wychowania*, [w:] *Człowiek-wartości-sens*, K. Popielski (red.), KUL, Lublin 1996, s. 241-256.

¹⁷M. Łobocki, *O wartościach w wychowaniu*, Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze 1993, nr 9, s. 369.

¹⁸M. Dziewiecki, *Wychowanie ku wartościom*, Wychowawca, 1998, nr 9, s. 4-6.

¹⁹J. Zimny, *Wartość sakramentu małżeństwa w okresie przemian społeczno-gospodarczych*, [w:] *Rodzina. Wartości. Przemiany*, M. Ruszel (red.), Fundacja Uniwersytecka w Stalowej Woli, Stalowa wola – Rzeszów 2010, s. 94.

²⁰A. Nowak-Łojewska, *Myślenie o edukacji w kontekście przemian filozofii edukacji w Polsce i na świecie*, Edukacja. Studia-Badania-Innowacje 2003, nr 4, s. 24.

Wychowanie musi prowadzić do głębi człowieczeństwa, które jest treścią życia osoby, jej integralnego rozwoju, który ostatecznie jest wyznaczony przez urzeczywistnianie najwyższych wartości i dążenie do Absolutu²¹.

Ważne jest otwarcie się edukacji na transcendentną Prawdę, Dobro i Piękno, gdyż „umożliwiają nie tylko wyjście poza siebie i kontakt z odmienną rzeczywistością, lecz także wejście w siebie, odkrycie możliwości duchowego kontaktu z samym sobą²². Według Władysława Stróżewskiego „Idea człowieczeństwa zakłada (...) że człowiek jest bytem stojącym wobec wartości i na realizację tych wartości niejako skazanym – jeśli tylko naprawdę chce być człowiekiem²³. Zdaniem Mieczysława Łobockiego „Swoboda, wolność bez odpowiedzialności jest jawnym zaprzeczeniem celów i zadań, jakie przyświecać powinny wszelkiej działalności wychowawczej²⁴”.

Św. Tomasz z Akwinu jest przedstawicielem aksjocentryzmu, filozofii opisującej proces wychowania, który jest nakierowany na wartości już istniejące, stąd zadaniem nauczyciela jest wdrożenie ucznia do uczestnictwa w kulturze poprzez zapoznanie i respektowanie wartości ją konstytuujących²⁵. Człowiek jest „pierwszym i podstawowym” faktem kultury; takim, który jest „duchowo dojrzały” i potrafi wychowywać siebie i innych. Dlatego jako „pierwszy i podstawowy” wymiar kultury należy uważać kulturę moralną, taką, która kształtuje „cnoty życia indywidualnego, społecznego i religijnego²⁶”.

Na wszystkich płaszczyznach życia codziennego ważniejsza staje się filiacja ku wartościom niż wierność wzorom. System edukacji, zwłaszcza publiczny, nie pozostawia miejsca na relatywizm na poziomie aksjologicznym²⁷. Kształcenie i wychowanie powinny pomóc świadomie rozważać wartości. „Bo jakie początki, takie będzie wszystko” – ten cytat z dzieł Jana Amosa Komeńskiego, przypomina, że wszystko, co w człowieku najlepsze, budowane jest od fundamentów²⁸. Należy młodzieży dostarczać nie tyle spis wartości, a narzędzia oparte na wolności wyboru wartości zgodnych z interesem jednostki i społeczeństwa²⁹.

Wśród wielu zadań wskazuje się na konieczność uświadomienia wartości życia we wspólnocie i potrzebę właściwych w niej zachowań, które wspierałyby proces budowania wspólnoty w klasie i rodzinie³⁰. Nauczanie szkolne jest jednym z aspektów edukacji, ale nie może stać się aspektem jedynym. Dzięki jedności procesu wychowawczego osobowość i życie młodego człowieka stają się coraz bardziej spójne. Wszyscy – rodzice, nauczyciele, wychowawcy, powinni zaangażować się we wspólną pracę na rzecz edukacji. Powinni też pamiętać, że to czego nauczają, musi być poparte świadectwem ich życia.

2. Powiązanie filozofii z pedagogiką

²¹ K. Chałas, *Wychowanie ku wartościom. Elementy teorii i praktyki*, t. 1, Jedność, Lublin-Kielce 2003, s. 41-42.

²² W. Pasterniak, *Transcendentalia w wymiarze edukacyjnym*, [w:] *O filozofii edukacji*, J. Gnitecki, W. Pasterniak (red.), WSP, Gorzów Wielkopolski 1994, s. 45.

²³ W. Stróżewski, *Filozofia wartości*, Znak, 1965, nr 4, s. 399.

²⁴ M. Łobocki, *O aktualnych problemach edukacji*, [W:] *Transformacja w edukacji – konieczność, możliwości, realia i nadzieje*, E. Podolska-Filipowicz, H. Błażejowski, R. Gerlach (red.), WSP, Bydgoszcz 1995, s. 270.

²⁵ S. Konstańczak, *Aksjocentryzm*, [w:] *Encyklopedia Filozofii Wychowania*, S. Jedynak, J. Kojkoł (red.), WSP, Bydgoszcz 2009, s. 14-15.

²⁶ I. Andrzejczuk, *Etyka i filozofia moralna, problem podobieństw i różnic w filozoficznym ujęciu moralności pomiędzy Arystotelesem i Tomaszem z Akwinu*, *Kwartalnik Filozoficzny*, 2010, t. 38, z. 4, s. 53.

²⁷ K. Ferenz, *Wartości uniwersalne w kulturze codzienności*, [w:] *Edukacja ku wartościom*, A. Szerląg (red.), WAM, Kraków 2000, s. 42-43.

²⁸ W. Stróżewski, *W kręgu wartości*, „Znak”, Kraków 1992, s. 123.

²⁹ W. Woronowicz, *Zamęt aksjologiczny w edukacji*, *Wychowanie na co dzień*, 2004, nr 7/8, s. 10.

³⁰ S. Dziekoński, *Komunikacja wiary w podstawowych środowiskach katechezy*, *Communio*, 2002, nr 5, s. 87.

Całe dzieje pedagogiki świadczą o jej powiązaniu z filozofią. Nie należy lekceważyć roli filozofii w tworzeniu wychowawczej teorii. Każda koncepcja, w tym również koncepcja wychowania, zależy bezpośrednio od założeń antropologicznych i aksjologicznych, idei człowieka i teorii wartości³¹.

Wilhelm Ockham wielkość człowieka zaczął wiązać z wolnością przeciwstawioną naturze. Immanuel Kant nadał pojęciu godności ludzkiej treść niezależną od teologicznej czy filozoficznej interpretacji chrześcijańskiej. Została ona przeformułowana w kategoriach rozumu sekularystycznego: człowiek ma godność, ponieważ uczestniczy w rozumności i autonomii właściwej tego rodzaju istotom³².

Etyka personalistyczna sięga do takich filozofów (m.in. E. Husserl, M. Scheller, D. von Hildebrand, K. Wojtyła), którzy opisują to, co dane w doświadczeniu aksjologicznym (aksjologia fenomenologów), odsłaniają moralność w świecie relacji międzyosobowych (filozofia dialogu) oraz szukają również metafizycznych podstaw tego, co odkryli (etyka Arystotelesa i św. Tomasza). W tym kontekście zasada wartości życia osoby, poprzez afirmację godności osoby dla niej samej, prowadzi do afirmacji wszelkich dóbr dla osoby, czyli troski o jakość jej życia. Wartość osoby jest podstawą normatywności dóbr dla osoby³³.

Człowiek potrzebuje rozwoju płaszczyzny duchowej, swej osobowości, gdyż człowiek jest bytem biopsychoduchowym i nie da się rozdzielić tych sfer w praktyce wychowawczej, jak podkreślał R. Guardini, ponieważ się wzajemnie przenikają³⁴. D. Hildebrand wielokrotnie stwierdzał, że człowiek nie jest tylko ciałem, lecz także duchem, składa się z ciała i duszy nieśmiertelnej. Jest istotą żywą tkwiącą w świecie immanentnym, lecz także osobą duchową przekraczającą świat natury. Struktura cielesno-duchowa człowieka wpływa na sposób przeżywania przez niego uczuć³⁵. Człowiek ma stronę widzialną i niewidzialną, obydwie sfery odpowiadają sobie wzajemnie i się przenikają³⁶.

Jak zauważył Wiesław Sztumski „szczególna rola filozofii jako integratora systemu edukacyjnego uwidacznia się w realizacji przez ten system dwóch funkcji – dydaktycznej i wychowawczej. Dzięki pierwszej funkcji filozofia nie tylko stymuluje kształcenie „w sensie przekazywania określonego zasobu i zakresu wiedzy”, ale i kształtuje na tej podstawie określony obraz świata. W ramach funkcji wychowawczej filozofia kształtuje poprzez stymulowanie określonych postaw nasz stosunek do świata, a stąd formuje i rozwija naszą osobowość”³⁷.

Swymi odniesieniami pryncypialnymi filozofia służy pedagogice, zaś stosowaniem tych odniesień w sposobieniu człowieka, pedagogika spełnia zadania filozofii. Znajduje to potwierdzenie zarówno w historii filozofii, jak i w dziejach wychowania – i źle, jeśli filozof przestaje być wychowawcą, a nauczyciel w swej szkolnej praktyce wyobcowuje się z kręgu pryncypialności filozoficznej. Zagadnienia pedagogiczne interesowały filozofię chrześcijańską, przykładowo Tomasz z Akwinu poświęcił im studia specjalne. Rola filozofii była dla pedagogiki w europejskiej historii ogromna zarówno wówczas, gdy filozofowie sami

³¹ K. Stachowicz, *W poszukiwaniu postaw moralności. Tomistyczna etyka prawa naturalnego a etyka wartości Dietricha von Hildebranda*, WAM, Kraków 2001, s. 91, 156, 160, 163.

³² S. T. Pinckaers, *Źródła moralności chrześcijańskiej*, tłum. A. Kuryś, „w Drodze”, Poznań 1994, s. 227n.

³³ B. Chyrowicz, *Zamiar i skutki*, KUL, Lublin 1997, s. 193n.

³⁴ R. Guardini, *Bóg daleki, Bóg bliski*, tłum. J. Koźbiał, „W drodze”, Poznań 1991, s. 27-30.

³⁵ D. Hildebrand, *Serce. Rozważania o uczuciowości ludzkiej i uczuciowości Boga – Człowieka*, tłum. J. Koźbiał, „W drodze”, Poznań 1985, s. 32, 57.

³⁶ W. Cichoń, *Świat wartości i sposoby jego poznawania*, [w:] *Studia z teorii poznania i filozofii wartości*, W. Stróżewski (red.), Impuls, Kraków 1978, s. 163-167.

³⁷ S. Konstańczyk, *Sprawozdanie z I Międzynarodowej Konferencji Naukowej „Filozofia i wychowanie”*, Ruch Filozoficzny, 2000, nr 1, s. 23.

próbowali ją określić, jak i wtedy, gdy stworzone przez nich systemy stawały się inspiracją dla rozważań pedagogów.

Przywołać można dla przykładu takich autorów jak: Jacques Maritain – ujmował swoje poglądy na wychowanie z perspektywy neotomizmu jako koncepcję religijno-filozoficzną, Mieczysław Gogacz stojąc na stanowisku tomizmu konsekwentnego, pedagogikę traktuje jako naukę filozoficzną, ponieważ ma ona ten sam przedmiot zainteresowań co filozofia mianowicie – zasady.

Wychowanie zakłada jakąś filozofię człowieka, zawsze jest ona obecna, a jej charakter determinuje podejście do człowieka i nadaje określoną postać praktycznym ustosunkowaniem wychowawczym i relacjom interpersonalnym³⁸.

Autorytet nauczyciela, choć nie oznacza władzy, to może stanowić jej uzasadnienie, dając możliwość wywierania wpływu na innych i ich postawy³⁹. Według koncepcji filozofii tomistycznej edukacja powinna umożliwić ludziom zarówno rozwój intelektualny (*scientia* – wycinek zgromadzonej, uporządkowanej i usankcjonowanej wiedzy), jak również ułatwić przyswajanie wartości duchowych poprzez wdrażanie ucznia do praktykowania cnoty. Człowiek jest obdarzony wolną wolą i potrafi odróżniać dobro od zła, a w sprzyjających warunkach – w swoim otoczeniu znajdzie wzorce wartości, które uzna za godne naśladowania⁴⁰.

Lekcja wychowawcza powinna żyć czasem relacji i kształtowania osobowości ucznia, gdyż obecnie następuje zachwianie autorytetu, zanikają różnice moralne, wszystko staje się jednakowo prawdziwe i fałszywe. Jest to dramatyczna sytuacja, na którą powinni zwrócić uwagę nauczyciele wychowujące młode pokolenie. Sytuacja „pustki moralnej” prowadzi do osamotnienia młodych ludzi – samotności kosmicznej, która wiąże się z oderwaniem osoby od źródła megawartości i brakiem uznania ich wartości egzystencjalnej. Ochrona przed tą niszczycielską samotnością jest jednym ważniejszym zadań w edukacji⁴¹.

Mediatyzacja edukacji polega na gwałtownym wzroście obojętności wiedzy pośredniej, czyli wiedzy pochodzącej nie z przedmiotowego oswajania natury, a semiotycznego doświadczenia – z książek, mediów, kina. Trzeba pamiętać, że współczesne medialne pokolenie edukowanych narażone jest na syndrom braku odporności na informację. We współczesnej edukacji, polskiej, europejskiej czy światowej, toczy⁴² się walka o obecność spójnej, niewybiórczej aksjologii w procesie kształcenia.

3. Integralność wychowania człowieka

Należy dostrzegać potrzebę modelu wychowania, które byłoby wychowaniem integralnym, uwzględniającym materialno-duchowy wymiar człowieka. Wychowanie religijne to osobowy model wychowania, w którym osoba ludzka jest traktowana jako cel wszelkiego działania, a nauka i technika są środkami rozwoju człowieka, drogą do pogłębiania jego człowieczeństwa i więzi międzyludzkich⁴³.

Wychowanie religijne nie może być oderwane od wychowania kształtującego osobowość dzieci i młodzieży, różni psychologowie, filozofowie czy socjologowie prezentują

³⁸ K. Stachowicz, *W poszukiwaniu postaw moralności. Tomistyczna etyka prawa naturalnego a etyka wartości Dietricha von Hildebranda*, Universitas, Kraków 2001, s. 91.

³⁹ A. Ossowska-Zwierzchowska, *Autorytet (auctoritas) w rzymskiej tradycji wychowania elit*, [w:] *Tradycja i współczesność filozofii wychowania*, S. Sztobryna, M. Miksza (red.), Impuls, Kraków 2007, s. 19.

⁴⁰ J. Kojkoł, *Święty Tomasz z Akwinu. Tomizm*, [w:] *Encyklopedia Filozofii Wychowania*, S. Jedynek, J. Kojkoł (red.), WSB, Bydgoszcz 2009, s. 310-311; 323

⁴¹ A. Łaszczyc, *Pedagog i dziecko w świecie wartości*, Problemy, doświadczenia, opinie 2022, s. 9-10.

⁴² J. Mastalski, *Aksjologiczne „pułapki” współczesnej edukacji*, Nowa Szkoła 2016, nr 1, s. 21-22.

⁴³ K. Świerszcz, *Destrukcyjność laickiego wychowania w świetle współczesnych ideologii*, Communio 2007, nr 3, s. 15-16.

w tej sprawie wiele interesujących stanowisk ważnych dla pedagogiki i wychowania. Uważają, że religia: jest niezbędna dla normalnego życia człowieka (Emil Durkheim), pozwala utrzymać stan równowagi nie tylko pomiędzy człowiekiem i światem a także utrzymać stan równowagi wewnętrznej (Jean Paul Sartre), jest wyrazem potrzeb człowieka i próbą rozwiązania jego problemów egzystencjalnych (Zofia Zdybicka). Instynkt religijny człowieka jest funkcją jego natury rozumnej tak jak oddychanie jest funkcją natury biologicznej organizmu (Józef Pastuszka). Przejawia się on w pragnieniu szczęścia, poszukiwaniu prawdy, dążeniu do doskonałości, poszukiwaniu oparcia i Absolutu (Józef Makselon)⁴⁴. Wychowanie religijne posiada dwa wymiary, jeden to poziom budzenia zdolności do religijnego bycia w świecie, wrażliwości na *sacrum*. Drugi to wychowanie w naturalny sposób wyprowadzane z prawdy o człowieku i świecie, w tym wymiarze wychowanie religijne staje się wychowaniem chrześcijańskim. Towarzyszyć im powinno wychowanie w duchu wiary⁴⁵. Konieczne jest aby szkoła uznała, że to co religijne i to co duchowe, stanowią konstytutywne wymiary człowieka⁴⁶.

Do podstawowych składników wychowania w tradycyjnym ujęciu pedagogicy zaliczają: wychowanie umysłowe, moralne, religijne i obywatelskie⁴⁷. Zbigniew Marek pisze, iż wychowanie religijne „nie jest czymś odrębnym, wyizolowanym. Jest tylko jedno wychowanie, którego składową część stanowi dziedzina nazywana wychowaniem religijnym”⁴⁸.

U podstaw laickiego wychowania znajduje się koncepcja człowieka, inspirowana tezami antropologii dialektycznego materializmu i ateizmu. Wyrazem tego jest dostrzeżenie w ludzkiej egzystencji bezsensowności i absurdu, niemożności poznania obiektywnej prawdy i obiektywnego dobra, a w dalszej konsekwencji głoszenie moralnego relatywizmu człowieka⁴⁹. Pluralizm myślenia i wartościowania w laickim wychowaniu jest źródłem komercjalizacji, konsumpcjonizmu i uniformizacji życia, które stanowią zamach na człowieka jako osobę. Wychowanie laickie wyklucza wszelkie związki wychowania z religią, zaprzeczając transcendentnemu odniesieniu i przeznaczeniu człowieka; dąży do ukształtowania nowego humanizmu, który za najwyższą wartość, miarę i cel stawia człowieka⁵⁰. Ład neoliberalny, jak pisze Joanna Rutkowiak, „osłabia człowieczeństwo i prowadzi do wytwarzania się swoistej edukacyjnej pustki aksjologicznej”⁵¹.

⁴⁴ J. Makselon, *Człowiek jako istota religijna*, [w:] *Psychologia dla teologów*, J. Makselon (red.), Impuls, Kraków 1990, s. 255-281; Z. J. Zdybicka, *Człowiek i religia*, KUL, Lublin 1984, za: K. Ostrowska, *W poszukiwaniu wartości*, cz. 2. *Z Biblią przez życie*, GWP, Gdańsk 1998, s. 15, 17-18.

⁴⁵ K. Olbrycht, *Rola edukacji religijnej i wychowania religijnego na początku trzeciego tysiąclecia*, Paedagogia Christiana, 2002, nr 2, s. 41.

⁴⁶ J. van der Vloet, *Miejsce religii w wychowaniu – na rzecz religijnego wychowania w szkole*, tłum. M. Żerańska, *Communio*, 2007, nr 3, s. 33-35.

⁴⁷ W. Okoń, *Nowy słownik pedagogiczny*, ŻAK, Warszawa 1996, s. 319.

⁴⁸ Z. Marek, *Rozwój teorii religijnego wychowania dziecka w wieku przedszkolnym w Polsce w latach 1945-1990*, WAM, Kraków 1994, s. 98.

⁴⁹ M. Madej-Babula, *Edukacja zintegrowana w dialogu z wychowaniem religijnym*, „Ignatianum”, Kraków 2006, s. 89, 95.

⁵⁰ P. Mazanka, *Źródła sekularyzacji i sekularyzmu w kulturze europejskiej*, Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Warszawa 2003, s. 69.

⁵¹ J. Rutkowiak, *Jednostka w projekcie ponowoczesnej formuły duchowości a neoliberalne upolitycznienie edukacji*, [w:] *Edukacja – Moralność – Sfera Publiczna*, J. Rutkowiak, D. Kubinowski, M. Nowak (red.), „Verba”, Lublin 2007, s. 102.

Wychowanie religijne powinno być nie dodatkiem lecz fundamentem wychowania, które powinno być wspieraniem rozwoju człowieka jako osoby, tzn. istoty wolnej, rozumnej, odpowiedzialnej⁵².

W teorii, jak i praktyce pedagogicznej, zasadniczym celem wychowania jest „przekazywanie terażniejszej generacji zasobów wiedzy, norm i wartości zebranych w przeszłości⁵³. Jest to odpowiedzialność rozumiana jako obowiązek moralny, odpowiadanie za swoje czyny oraz ponoszenie ich konsekwencji. To również dążenie do trwałej poprawy jakości życia współczesnych i przyszłych pokoleń⁵⁴. Należy więc zastanowić się nad własnym życiem, nad szeroko rozumianą ekologią życia, by stać się odpowiedzialnym za przyszłe pokolenia⁵⁵.

Wybór wartości i ich powstanie uwarunkowane są sytuacją społeczno-ekonomiczną, światopoglądem, poziomem kultury, przyjętymi wzorami osobowymi⁵⁶. Leon Dyczewski określił, że wartość kulturowa to: „wartość społecznie usankcjonowana, typowa dla danej kultury, uwewnętrzniona przez członków społeczeństwa, pomaga im ona dokonywać wyborów”⁵⁷.

Wartości posiadają egzystencjalny charakter, a to oznacza, iż mają istotne znaczenie w życiu człowieka. Najogólniej decydują o kształcie i jakości naszej egzystencji, o stylu życia stanowiącym wskaźnik człowieczeństwa⁵⁸. W okresie wczesnej edukacji dziecko uczy się trudnej sztuki wyboru wartości, wyznaczających kierunek „układania się” ze światem i samym sobą⁵⁹.

Podsumowanie

Coraz więcej ludzi dorosłych, rodziców i nauczycieli nie potrafi zaproponować młodemu pokoleniu niczego więcej poza sloganami o wychowaniu bezinteresownym, o tolerancji i o życiu „na luzie”. Źródłem wielu problemów w szkole jest rozdzarcie funkcji edukacyjnych i wychowawczych, przyczyną tego jest postulat „neutralności” wiedzy i jej odpersonalizowania.

Konieczne jest aby szkoła uznała, że to co religijne i to co duchowe, stanowią konstytutywne wymiary człowieka i sprzyjanie temu rozwojowi przez stosowną edukację powinno również wchodzić w zakres służby pedagogicznej⁶⁰. Podejmowane działania i ich motywy są zależne od przyjmowanej koncepcji wartości, i odwrotnie: kształtowanie wychowanka zachodzi w kontekście przeżywanego wartości oraz dóbr kultury⁶¹.

⁵² N. M. Ruman, *O antropologii wychowania integralnego na kanwie nauczania Jana Pawła II w percepcji eschatologicznej*, [w:] *Wychowanie dziecka – między tradycją a współczesnością*, E. Ogrodzka-Mazur, G. Błahut, N.M. Ruman (red.), UŚ, Cieszyn 2013, s. 87.

⁵³ L. Kohlberg, R. Mayer, *Rozwój jako cel wychowania*, [w:] *Spory o edukację. Dylematy i kontrowersje we współczesnych pedagogiach*, Z. Kwieciński, L. Witkowski (red.), Instytut Badań Edukacyjnych – EDYTOR, Warszawa 1993, s. 54.

⁵⁴ B. Hajduk, *Socjalizacja studentów*, „Żak”, Warszawa 2003, s. 20.

⁵⁵ E. D. Białek, *Zrównoważony rozwój dziecka w świetle nowych wyzwań*, „Impuls”, Kraków 2009, s. 72.

⁵⁶ J. Gajda, *Wartości w życiu człowieka. Prawda Miłość Samotność*, Uniwersytet Marii-Curie-Skłodowskiej, Lublin 1997, s. 13.

⁵⁷ L. Dyczewski, *Kultura polska w procesie przemian*, KUL, Lublin 1995, s. 58.

⁵⁸ K. Chałas, *Wychowanie ku wartościom. Elementy teorii i praktyki*, T. 1, Jedność, Lublin-Kielce 2003, s. 29.

⁵⁹ J. Bałachowicz, *Wczesna edukacja dziecka – problemy teoretyczne i praktyczne*, [w:] *Wczesna edukacja dziecka. Stan obecny – perspektywy – potrzeby*, J. Małachowicz, A. Kowalska (red.), Wyższa Szkoła Pedagogiczna, Warszawa 2006, s. 9.

⁶⁰ J. Vloet, *Miejsce religii w wychowaniu – na rzecz religijnego wychowania w szkole*, *Communio*, 2007, nr 3, s. 33-40.

⁶¹ J. Czerny, *Aksjologiczne podstawy współczesnej pedagogiki*, Biblioteka myśli filozoficznej, Katowice 2005, s. 34-36.

Młodzież egocentryczna kojarzy wartości z własnym interesem. Klasa tworzy swoistą przestrzeń internalizacji wspólnie uznawanych wartości. Obecnie potrzebna jest twórcza postawa wobec wartości⁶². Edukacja aksjologiczna może być realizowana w postaci programów ukrytych, gdzie pedagodzy w swych działaniach nieświadomie wszczepiają wartości ogólnie społecznie obowiązujące⁶³.

Według Katarzyny Olbrycht edukacja aksjologiczna oznacza edukację, która jest prowadzona na podstawie konkretnego doboru wartości i ukierunkowana na realizację programów odzwierciedlających określoną hierarchię wartości⁶⁴.

Szkoła ma znaczną rolę w przekazie wartości funkcjonujących w społeczeństwie. Rozwój człowieka prawidłowo dokonywać się może tylko poprzez dążenie do różnorodnych wartości, które pociągają go ku sobie i zmuszają do wykonania wyborów⁶⁵.

Powinnością szkoły jest wychowanie do prawdy, czyli takie ukształtowanie świadomości i woli człowieka, aby rozumiał rolę prawdy (prawda jest czymś spoza osoby, czymś co ją przekracza, jest transcendentna, choć przecież „jest” w osobie, staje się wewnętrznym kryterium, miarą jego „bycia człowiekiem” w doskonaleniu się osoby), był na nią otwarty, uznawał jej transcendencję, przyjmował ją i chętnie realizował⁶⁶. Sama edukacja aksjologiczna z pewnością wymaga dodatkowego wsparcia, środków masowego przekazu propagujących postawy społeczne, czy akcji charytatywnych, w których uczniowie mogą czynnie uczestniczyć⁶⁷.

Ważne jest by uczniowie nie tylko dostrzegli wartości w „sferze wiedzy”, jako nauki o wartościach, lecz również wartości odnaleźli w sferze własnych przeżyć, gdzie zyskują one właściwy sobie wymiar przekonań, wówczas są bardziej one doceniane⁶⁸. Nauczyciel stoi przed wyzwaniem podsuwania wartości cywilizacyjnych w celu wywołania wstrząsów i introcepcji prawdziwych wartości, co jest sztuką wychowawczą⁶⁹.

Szkoła jest miejscem, gdzie mogą współistnieć ze sobą wartości i wychowanie, wzajemnie się przenikając⁷⁰. W obecnych czasach młodzież czuje się zagubiona a socjologowie coraz częściej zwracają uwagę na zjawisko tzw. płynnej tożsamości. Ważne by przekonać młodych ludzi, że ich decyzje i wybory powinny orientować się na wartości⁷¹.

W perspektywie szerokich powiązań rodziców i nauczycieli szkoła jawi się jako rozszerzająca ramy swej działalności o przestrzeń pozaszkolną. Potrzebne są takie formy pracy z uczniami i rodzicami, które będą okazją przeżyć wspólnotowych.

Bibliografia:

1. Andrzejczuk I., *Etyka i filozofia moralna, problem podobieństw i różnic w filozoficznym ujęciu moralności pomiędzy Arystotelesem i Tomaszem z Akwinu*, Kwartalnik Filozoficzny, 2010, t. 38, z. 4, s. 49-55.

⁶² E. Kobyłecka, *Wartości i antywartości w przestrzeni edukacyjnej. Zarys problemu*, [w:] *Współczesna przestrzeń edukacyjna. Geneza, przemiany, nowe znaczenia*, T. 1, W. Żłobicki (red.), Impuls, Kraków 2013, s. 70-74. [67-75]

⁶³ K. Olbrycht, *Prawda, dobro i piękno w wychowaniu człowieka jako osoby*, UŚ, Katowice 2002, s. 90-92.

⁶⁴ M. Kleszcz, M. Łączyk, *Młodzież licealna wobec wartości, samotności i pasji*, Impuls, Kraków 2013, s. 22-23.

⁶⁵ K. Denek, *Wartości i cele w edukacji szkolnej*, Edukacja. Szkoła, Nauczyciel, Programy szkolne, 2000, nr1, s. 4.

⁶⁶ W. Starnawski, *Wychowanie do prawdy – powinnością szkoły*, ETHOS, 2006, nr 3, s. 78-79.

⁶⁷ M. Łobocki, *W trosce o wychowanie w szkole*, Impuls, Kraków 2009, s. 84-89.

⁶⁸ A. Błasiak, *Młodzież – świat wartości*, WAM, Kraków 2002, s. 107-108.

⁶⁹ S. Kunowski, *Wartości w procesie wychowania*, Impuls, Kraków 2003, s. 118.

⁷⁰ A. Osuch, *Wartości w wychowaniu a szkoła*, Częstochowski Biuletyn Oświatowy, 2010, nr 2, s. 64.

⁷¹ J. Mariański, L. Smyczek, *Przedmowa*, [w:] *Wartości. Postawy i więzi moralne w zmieniającym się społeczeństwie*, J. Mariański, L. Smyczek (red.), WAM, Kraków 2008, s. 8-9.

2. Bałachowicz J., *Wczesna edukacja dziecka – problemy teoretyczne i praktyczne*, [w:] *Wczesna edukacja dziecka. Stan obecny – perspektywy – potrzeby*, J. Małachowicz, A. Kowalska (red.), Wyższa Szkoła Pedagogiczna, Warszawa 2006.
3. Białek E. D., *Zrównoważony rozwój dziecka w świetle nowych wyzwań*, „Impuls”, Kraków 2009.
4. Błasiak A., *Młodzież – świat wartości*, WAM, Kraków 2002.
5. Chałas K., *Wychowanie ku wartościom. Elementy teorii i praktyki*, T. 1, Jedność, Lublin-Kielce 2003.
6. Chyrowicz B., *Zamiar i skutki*, KUL, Lublin 1997.
7. Cichoń W., *Świat wartości i sposoby jego poznawania*, [w:] *Studia z teorii poznania i filozofii wartości*, W. Stróżewski (red.), Impuls, Kraków 1978.
8. Cormier P., *Problem osoby*, tłum. M. Majzner, Kolekcja Communio, 2000, nr 3, s. 17-22.
9. Czerny J., *Aksjologiczne podstawy współczesnej pedagogiki*, Biblioteka myśli filozoficznej, Katowice 2005.
10. Denek K., *Wartości i cele w edukacji szkolnej*, Edukacja. Szkoła, Nauczyciel, Programy szkolne, 2000, nr1, s. 3-5.
11. Dyczewski L., *Kultura polska w procesie przemian*, KUL, Lublin 1995.
12. Dziekoński S., *Komunikacja wiary w podstawowych środowiskach katechezy*, Communio, 2002, nr 5, s. 84-89.
13. Dziewiecki M., *Wychowanie ku wartościom*, Wychowawca, 1998, nr 9, s. 4-6.
14. Ferenz K., *Wartości uniwersalne w kulturze codzienności*, [w:] *Edukacja ku wartościom*, A. Szerląg (red.), WAM, Kraków 2000.
15. Gajda J., *Wartości w życiu człowieka. Prawda Miłość Samotność*, Uniwersytet Marii-Curie-Skłodowskiej, Lublin 1997.
16. Guardini R., *Bóg daleki, Bóg bliski*, tłum. J. Koźbiał, „W drodze”, Poznań 1991.
17. Hajduk B., *Socjalizacja studentów*, „Żak”, Warszawa 2003.
18. Hildebrand D., *Serce. Rozważania o uczuciowości ludzkiej i uczuciowości Boga – Człowieka*, tłum. J. Koźbiał, „W drodze”, Poznań 1985.
19. Kleszcz M., Łączyk M., *Młodzież licealna wobec wartości, samotności i pasji*, Impuls, Kraków 2013.
20. Kobyłecka E., *Wartości i antywartości w przestrzeni edukacyjnej. Zarys problemu*, [w:] *Współczesna przestrzeń edukacyjna. Geneza, przemiany, nowe znaczenia*, T. 1, W. Żłobicki (red.), Impuls, Kraków 2013.
21. Koch K., *Eschatologia chrześcijańska w krzyżowym ogniu apokaliptyki*, tłum. E. Mendiak, Communio, 2000, nr 4, s. 31-39.
22. Kojkoł J., *Święty Tomasz z Akwinu. Tomizm*, [w:] *Encyklopedia Filozofii Wychowania*, S. Jedynek, J. Kojkoł (red.), WSB, Bydgoszcz 2009.
23. Kohlberg L., Mayer R., *Rozwój jako cel wychowania*, [w:] *Spory o edukację. Dylematy i kontrowersje we współczesnych pedagogiach*, Z. Kwieciński, L. Witkowski (red.), Instytut Badań Edukacyjnych – EDYTOR, Warszawa 1993.
24. Konstańczak S., *Aksjocentryzm*, [w:] *Encyklopedia Filozofii Wychowania*, S. Jedynek, J. Kojkoł (red.), WSP, Bydgoszcz 2009.
25. Krąpiec M.A., *Sens kultury chrześcijańskiej*, Fundacja SERVIRE VERITATI, Lublin 2004.
26. Kunowski S., *Proces wychowawczego rozwoju człowieka*, [w:] *Być człowiekiem i chrześcijaninem*, B. Bejze (red.), SS. Loretanki, Warszawa 1980.
27. Kunowski S., *Wartości w procesie wychowania*, Impuls, Kraków 2003.

28. Lis F.J., *Wartości w kształtowaniu motywacji i organizacji życia społecznego*, KUL, Lublin 1996.
29. Łaszczych A., *Pedagog i dziecko w świecie wartości*, Problemy, doświadczenia, opinie, 2022, s. 8-11.
30. Łobocki M., *O wartościach w wychowaniu*, Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze 1993, nr 9, s. 364-370.
31. Łobocki M., *O aktualnych problemach edukacji*, [W:] *Transformacja w edukacji – konieczność, możliwości, realia i nadzieje*, E. Podolska-Filipowicz, H. Błażejowski, R. Gerlach (red.), WSP, Bydgoszcz 1995.
32. Łobocki M., *W trosce o wychowanie w szkole*, Impuls, Kraków 2009.
33. Madej-Babula M., *Edukacja zintegrowana w dialogu z wychowaniem religijnym*, „Ignatianum”, Kraków 2006.
34. Makselon J., *Człowiek jako istota religijna*, [w:] *Psychologia dla teologów*, J. Makselon (red.), Impuls, Kraków 1990.
35. Marek Z., *Rozwój teorii religijnego wychowania dziecka w wieku przedszkolnym w Polsce w latach 1945-1990*, WAM, Kraków 1994.
36. Mariański J., Smyczek L., *Przedmowa*, [w:] *Wartości. Postawy i więzi moralne w zmieniającym się społeczeństwie*, J. Mariański, L. Smyczek (red.), WAM, Kraków 2008.
37. Maritain J., *Od filozofii człowieka do filozofii wychowania*, [w:] *Człowiek – wychowanie – kultura. Wybór tekstów*, F. Adamski (red.), Kraków 1993.
38. Mastalski J., *Aksjologiczne „pułapki” współczesnej edukacji*, Nowa Szkoła, 2016, nr 1, s. 13-22.
39. Mazanka P., *Źródła sekularyzacji i sekularyzmu w kulturze europejskiej*, Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Warszawa 2003.
40. Merdas A., *Piękno kształtem jest miłości*, ETHOS, 2003, nr 3-4, s. 60-66.
41. Nowak M., *Znaczenie wartości w procesie wychowania*, [w:] *Człowiek-wartości-sens*, K. Popielski (red.), KUL, Lublin 1996.
42. Nowak-Łojewska A., *Myślenie o edukacji w kontekście przemian filozofii edukacji w Polsce i na świecie*, Edukacja. Studia-Badania-Innowacje, 2003, nr 4, s. 23-27.
43. Okoń W., *Nowy słownik pedagogiczny*, ŻAK, Warszawa 1996.
44. Olbrycht K., *Prawda, dobro i piękno w wychowaniu człowieka jako osoby*, UŚ, Katowice 2002.
45. Olbrycht K., *Rola edukacji religijnej i wychowania religijnego na początku trzeciego tysiąclecia*, Paedagogia Christiana, 2002, nr 2, s. 37-42.
46. Ossowska-Zwierzchowska A., *Autorytet (auctoritas) w rzymskiej tradycji wychowania elit*, [w:] *Tradycja i współczesność filozofii wychowania*, S. Sztobryna, M. Miksza (red.), Impuls, Kraków 2007.
47. Ostrowska K., *W poszukiwaniu wartości. Z Biblią przez życie*, GWP, Gdańsk 1998.
48. Osuch A., *Wartości w wychowaniu a szkoła*, Częstochowski Biuletyn Oświatowy, 2010, nr 2, s. 63-66.
49. Pasterniak W., *Transcendentalia w wymiarze edukacyjnym*, [w:] *O filozofii edukacji*, J. Gnitecki, W. Pasterniak (red.), WSP, Gorzów Wielkopolski 1994.
50. Pinckaers S.T., *Źródła moralności chrześcijańskiej*, tłum. A. Kuryś, „w Drodze”, Poznań 1994.
51. Popielski K., *Wartości i ich znaczenie w życiu ludzi*, [w:] *Wartości-człowiek-sens*, K. Popielski (red.), KUL, Lublin 1996.
52. Ruman N.M., *O antropologii wychowania integralnego na kanwie nauczania Jana Pawła II w percepcji eschatologicznej*, [w:] *Wychowanie dziecka – między tradycją a współczesnością*, E. Ogrodzka-Mazur, G. Błahut, N.M. Ruman (red.), UŚ, Cieszyn 2013.

53. Rutkowiak J., *Jednostka w projekcie ponowoczesnej formuły duchowości a neoliberalne upolitycznienie edukacji*, [w:] *Edukacja – Moralność – Sfera Publiczna*, J. Rutkowiak, D. Kubinowski, M. Nowak (red.), „Verba”, Lublin 2007.
54. Ryczan K., *Wychowanie ku wartościom*, [w:] *Na przełomie stuleci. Naród-Kościół-Państwo w XIX i XX wieku*, P. Piotrowski (red.), KUL, Lublin 1997.
55. Stachowicz K., *W poszukiwaniu postaw moralności. Tomistyczna etyka prawa naturalnego a etyka wartości Dietricha von Hildebranda*, WAM, Kraków 2001.
56. Starnawski W., *Wychowanie do prawdy – powinnością szkoły*, ETHOS, 2006, nr 3, s. 76-80.
57. Stróżewski W., *Filozofia wartości*, Znak, 1965, nr 4, s. 395-401.
58. Stróżewski W., *W kręgu wartości*, „Znak”, Kraków 1992.
59. Szoltysek A.E., *Filozofia pedagogiki. Podstawy Edukacji: teoria – metoda – praktyka*, „ESSE”, Katowice 2003.
60. Świerszcz K., *Destrukcyjność laickiego wychowania w świetle współczesnych ideologii*, Communio 2007, nr 3, s. 13-17.
61. Woronowicz W., *Zamęt aksjologiczny w edukacji*, *Wychowanie na co dzień*, 2004, nr 7/8, s. 8-11.
62. Vloet J., *Miejsce religii w wychowaniu – na rzecz religijnego wychowania w szkole*, tłum. M. Żerańska, Communio, 2007, nr 3, s. 31-36.
63. Zdybicka Z.J., *Człowiek i religia*, KUL, Lublin 1984.
64. Zimny J., *Wartość sakramentu małżeństwa w okresie przemian społeczno-gospodarczych*, [w:] *Rodzina. Wartości. Przemiany*, M. Ruszel (red.), Fundacja Uniwersytecka w Stalowej Woli, Stalowa wola – Rzeszów 2010.
65. Zimny J., *Wstęp*, [w:] *Samotność. Odwieczny refren życia*, J. Zimny (red.), Eikon Plus, Katowice 2018.

Natalia Ruman
Ul. Szymanowskiego 12
43-200 Pszczyna